LAURA PAVEL

PRIN „OCHEANUL ÎNTORS" AL TEORIEI LITERARE: VIRGIL NEMOIANU

Cotitura literară şi argumentele ca naraţiuni

Într-o carte de referinţă dedicată reabilitării relaţiilor filosofiei cu literatura, filosoful şi esteticianul Stanley Cavell se întreba retoric: Poate oare filosofia să devină literatură şi totuşi să rămână capabilă „să se înţeleagă pe ea însăşi" (Cavell 1979, p. 494: „But can philosophy become literature and still know itself?"), să nu-şi piardă identitatea? Cavell nu este singurul care redeschide dezbaterea asupra vechii şi mult invocatei dispute din *Republic*a lui Platon despre rolul filosofiei şi al poeziei în societate. Odată cu anii optzeci şi nouăzeci ai secolului trecut, mai mulţi filosofi, antropologi şi analişti culturali şi sociali şi-au literaturizat discursul, asumându-şi totodată o postură de autori, mai degrabă decât una de cercetători supuşi iluziei obiectivităţii ştiinţifice. Mutaţia sau cotitura literară, „the Literary Turn", este confirmată atât de antropologia culturală a lui Clifford Geertz (1988), cât şi de discursul filosofic al lui Richard Rorty (1978), al lui Stanley Cavell sau al Marthei Nussbaum. Dacă New Istoricism presupune, în fond, cotitura sau mutaţia politică şi istorică în studiile literare**,** reversul său ar putea fi identificat în aşa-numita „Literary Turn", cotitura sau mutaţia literară a discursului antropologic, a celui filosofic, dar şi a gândirii politice şi sociale. Cele două „cotituri" (urmând cotiturii lingvistice, în accepţiunea pe care i-o dădea Richard Rorty) repun în discuţie relevanţa socială şi antropologică a teoriei literare şi a epistemologiei estetice.

O cheie pentru aparentul labirint al întretăierilor acestor drumuri ale teoriei poststructuraliste poate fi *secundarul*, concept propus acum un sfert de secol de către Virgil Nemoianu. Secundarul devine, pentru Nemoianu, un instrument de interpretare a culturii şi a vieţii sociale prin prisma literarului şi chiar a categoriei mai largi a esteticului (Nemoianu 1989). Recontextualizând şi prelucrând critic secundarul, în cadrul dialogului, fie subtil, fie radical polemic, dintre *secundar* şi *principal*, poate fi reevaluată „mutaţia literară" a teoriei anilor nouăzeci. Teoria secundarităţii apare în contextul unui interes reînnoit pentru estetică în sfera antropologiei şi a dezbaterilor asupra politizării esteticului, a interferenţei dintre ideologia estetică şi ideologia politică (Groys 2011, Rancière 2012).

Secundarul, ca ficţiune teoretică cu rol epistemologic, desemnează, în accepţiunea lui Nemoianu, o serie de fenomene, atitudini, discursuri culturale, sociale, dar mai ales literare, care întreţin o formă de opoziţie dialectică în raport cu *principalul*. Cele două concepte conţin, fiecare, câte ceva din tensiunea creatoare a celuilalt şi sunt fie în relaţie contrastivă, fie complementară. Literatura devine, în această naraţiune interpretativă, un corpus textual privilegiat, care poate revela în

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 636–645

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

mod simptomatic puterea paradoxală a secundarului. E o putere ambivalentă: fenomenele culturale şi estetice secundare sunt fie subversive, fie convergente, uneori, cu principalele acte şi forţe progresiste ale societăţii (politice, economice, morale, religioase, toate constituind *centralitatea*).

Elaborându-şi teoria despre caracterul reacţionar sau, cel puţin, subversiv al secundarului în raport cu dominaţia principalului, Nemoianu revalorifică câteva concepte estetice şi epistemologice ale filosofiei blagiene a culturii. Profesorul româno-american invocă volumul lui Lucian Blaga din 1933, *Cunoaşterea luciferică* (inclus în *Teoria cunoaşterii*), în încercarea de a activa potenţialul dialogic al ideilor blagiene, filiaţia lor filosofică şi estetică, viabilitatea epistemologiei sale estetice. Teoria blagiană despre *minus-cunoaştere* şi despre *cunoaşterea luciferică* poate fi interpretată, în viziunea lui Nemoianu, în paralel cu discutarea perspectivelor moderat relativiste şi pluraliste ale unor filosofi analitici ca Thomas Kuhn şi Nelson Goodman sau prin prisma convergenţei cu filosofia „multiplului" a lui Michel Serres (1982a, b).

Înclinaţia câtorva filosofi occidentali de a construi o perspectivă literară în interpretarea vieţii sociale şi a dilemelor morale, ca şi aceea de a recurge la un stil narativ şi metaforic, se va accentua, deci, în anii '80 şi '90. Discursivizarea de tip literar, referinţele la personaje ficţionale, la relaţiile şi la conflictele lor, devin repere ale argumentaţiei antropologice, istorice, filosofice. Relevante sunt, în această privinţă, teoriile de filosofie etică ale Marthei Nussbaum (fundamentate pe exemple din tragedia greacă sau din proza lui Henry James), filosofia sceptică a lui Stanley Cavell (cu enormul lui interes pentru personajele shakespeariene) sau gândirea „postfundaţionalistă" a lui Richard Rorty (pentru care filosofia poate fi văzută ca un anume tip de scriitură, „as a kind of writing").

Voi detalia, în cele ce urmează, mai multe noi moduri de interpretare şi de prelucrare critică a categoriei secundarului, pentru a o face operaţională, ca instrument de analiză culturală, astăzi. Anumite argumente controversate ale teoriei literare vor putea fi astfel reevaluate, şi câteva supoziţii metacritice specifice aşa-numitei cotituri literare vor fi testate prin prisma secundarităţii, a aparentei recesivităţi a literarului şi a esteticului în raport cu riscurile unei dominanţe abuzive (ideologice, economice, politice) a *principalului*.

Forţa „centripetă" a literaturii

Virgil Nemoianu polemizează cu o tot mai accentuată ideologizare şi politizare, în anii '90, a direcţiilor de cercetare poststructuralistă în sfera umanioarelor. În virtutea unei *rezistenţe interne*, proprie identităţii lui intelectuale, la formele de conformism ideologic dominante la acea oră în universităţi, el pledează pentru reîntemeierea unei epistemologii bazate pe „secundar", pe puterea esteticului. Teoria sa estetică şi literară se doreşte una reconstructivă, care îşi propune să releve pozitivitatea a ceea ce, în mare măsură, critica poststructuralistă pune sub semnul negativităţii şi al suspiciunii: un „canon" al umanului, intrinsec literaturii, care ar fi menit,

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

în viziunea sa, să deturneze „hegemoniile ideologice ale momentului” (Nemoianu 1997, p. 218)[1].

De-a lungul capitolului final din cartea sa *O teorie a secundarului*. *Literatură, progres şi reacţiune*, Nemoianu discută câteva importante direcţii de cercetare umanistă, cu metodologiile lor specifice (studiile neoclasice, New Criticism, critica neomarxistă, structuralismul şi perspectiva psihanalitică), susţinând că acestea renunţă treptat la pretenţia de a forţa literatura să se conformeze unor grile de interpretare prescrise. Prin urmare, aceste diverse strategii interpretative ar ceda, în cele din urmă, forţei subversive a literaturii înseşi, impulsurilor recesive şi secundare care se ascund în chiar discursul critic:

> „În ultimă instanţă, forţa centripetă a literaturii rezidă în aspiraţia discursului însuşi către statutul literaturii – altfel spus, către savurarea privilegiată a libertăţii, a autoreferenţialităţii şi a unei substanţialităţi teoretic inepuizabile, aşa cum sunt exprimate de sensurile multiple şi de deschiderea textuală” (Nemoianu 1997, p. 199).

Discursul literar ar putea să-şi adjudece, în viziunea lui Nemoianu, statutul de „divinitate antropomorfică” în raport cu discursul obişnuit. Cel din urmă ar avea bovarismul de a atinge starea „paradisiacă sau utopică” din sfera literarului.

În fond, discursul teoretic al lui Nemoianu atestă el însuşi, nu o dată, acest tip anume de fascinaţie, care îl determină pe critic să-şi construiască o lucidă mitologizare a ceea ce el consideră a fi nucleul întrucâtva misterios al esteticii literare. Argumentele sale sunt expuse prin frecvente volute stilistice, integrate unor structuri narative, din care nu lipsesc formulările metaforice şi personificarea conceptelor. Între acestea, *secundarul* şi *principalul* sunt extensii metaforic-argumentative şi, totodată, protagonişti ai odiseii sale teoretice. Definirea lor declanşează o naraţiune sinuoasă, surprinzătoare adesea, straturile de semnificaţie aşezându-se în text treptat, într-o demonstraţie desfăşurată în cercuri concentrice – cercuri hermeneutice, în care ipotezele auctoriale îşi conţin *in nuce* concluziile.

Într-un capitol semnificativ intitulat *Dialectica imperfecţiunii: Girard, Blaga, Serres*, Nemoianu analizează epistemologia estetică a lui Blaga sau, mai precis, modul specific blagian de a conferi valorilor estetice o putere epistemologică. Faptul de a integra epistemologia şi teoria estetică a lui Lucian Blaga în spectrul mai larg al dezbaterilor internaţionale este menit să pună în evidenţă acele cărări ale gândirii aproape marginale, dar creatoare, în care ideile literare, filosofice şi cele antropologice se întâlnesc, intră în dialog şi chiar fuzionează. Potenţialul dialogic şi inovator al liniei de gândire marginale şi aparent reacţionare – sau, mai bine spus, secundare – este de găsit uneori în categoria misterului, în incertitudinea ontologică

[1] Interpretările extraestetice, politizate, care fac un proces de intenţie literaturii din raţiuni ideologice, încearcă să contracareze ceea ce Nemoianu numeşte „recalcitranţa şi unicitatea esteticului”. Nemoianu se războieşte aici, la fel ca Harold Bloom în al său *Canon occidental*, cu „Şcoala Resentimentului”, cu adversarii canonului şi ai primatului său estetic. O pledoarie pentru canon, construită de Nemoianu cu argumente filosofice, politice şi religioase, e şi cartea sa despre postmodernism (Nemoianu 2010, 2011).

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

a figurii metafizice a Marelui Anonim. În locul unei raţionalităţi analitice clarificatoare, „progresiste", blagiana minus-cunoaştere poate oferi intuirea unui *transcendent care coboară*, printre noi, ca printr-un catharsis estetic. În loc de a atinge un nivel transpersonal al unei cunoaşteri incorporale, al universaliilor, o infracunoaştere este de aşteptat să coboare în contingent, la firul ierbii, în căutarea unei relaţii intime cu lumea şi cu particularităţile ei.

Noţiune cu un revelator potenţial metaforic, minus-cunoaşterea devine în construcţia teoretică a lui Nemoianu o ipostază a secundarului, ea fiind parte a unui proces de reinterpretare a paradigmelor culturale, în special a celei structuraliste şi a celei poststructuraliste. Categoria flexibilă şi dinamică a secundarului ajunge să fie centrul unei naraţiuni interpretative care acordă un rol privilegiat mişcărilor digresive ale esteticului, opuse liniilor de gândire triumfaliste ale progresului istoric şi economic.

Rolul literaturii ar fi, deci, acela de a revalorifica „materialul" şi textura care au fost abandonate şi dispreţuite, de a le recicla şi de a insera în limbă un conţinut antropologic neglijat. Iată o cale de a tulbura satisfacţia de sine a progresului sistematic. S-ar spune că teoria lui Nemoianu propune, în mare măsură, o abordare „ecologică" a câmpului studiilor literare şi a miezului lor tradiţional, umanist-canonic. În virtutea ei, opţiunea pentru rezistenţă, divergenţă, secundaritate se plasează în opoziţie dialectică cu doctrina progresului istoric.

A recunoaşte literaturii dreptul de a rezista în jurul propriei ontologii estetice înseamnă pentru Nemoianu a se situa în răspăr cu politizarea interpretării în domeniul umanioarelor. Înseamnă a privi literatura ca printr-un *ochean întors* către figura antropomorfică adăpostită în adâncimile textului, în „fiinţa" intrinsecă literarului. Exegetul va scruta textul literar, prin urmare, dintr-o perspectivă pe care aş numi-o infracritică, mai degrabă decât metacritică sau supraordonată obiectului cercetării. Este, aceasta, o raportare polemică la hegemoniile şi transgresiunile ideologice ale esteticului, pe de o parte. Pe de altă parte, opţiunea pentru secundar ar putea fi şi o formulă de detaşare precaută de lectura critică distanţată (*distant reading*, în accepţiunea lui Franco Moretti) şi de cercetarea cantitativă a câmpului literarităţii (activate în cadrul Digital Humanities), care ocupă astăzi locul antinomic al *principalului*.

*

Cu toate acestea, secundarul ar putea fi suspectat că ar conţine în sine riscul de a se transforma, de a se topi în masivul, copleşitorul flux al principalului, care, astfel, ia în posesie în chip întrucâtva abuziv „materialul" imaginar supus transfigurării artistice. Un asemenea caz în care principalul preia valorile artisticului şi intenţiile creatoare deopotrivă este de găsit în politizarea esteticii, aşa cum o înţelege filosoful şi esteticianul contemporan Boris Groys. Liderii politici, cei dictatoriali cu precădere, împrumută postura artistului demiurgic, susţine Groys, şi dobândesc un

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

control asemănător celui estetic asupra societăţii. Capacitatea dictatorului politic de a transforma scena socială după bunul plac îl face să se asemene unui artist radical, care îşi impune viziunea artistică totalizatoare.

Referindu-se la consecinţele culturale ale erei staliniste în Rusia, Groys aduce argumente în favoarea legăturii dintre estetic şi politic în cadrul societăţilor totalitare, puterea estetică exercitată de către artist asupra materialului său fiind comparabilă formelor de control politic asupra societăţii:

> „Subordonarea totală a întregii vieţi economice, sociale şi cotidiene a ţării unei instanţe unice de planificare, ce trebuia să reglementeze până şi cele mai mici detalii ale sale, să le armonizeze şi să creeze din ele un tot unitar, a transformat această instanţă – conducerea de partid – într-un fel de artist, pentru care lumea întreagă serveşte ca material, obiectivul său fiind «să depăşească rezistenţa acestui material», să-l facă maleabil, plastic, capabil să ia orice formă considerată ca adecvată" (Groys 2007, p. 5).

Totuşi, ceea ce Groys consideră a fi o formă de putere artistică de a domina şi a transforma o totalitate socială, de a supraveghea o întreagă entitate socială, se dovedeşte în fond a fi, mai mult sau mai puţin, echivalentul a ceea ce Nemoianu denumeşte „principalul". Cu alte cuvinte, politicul însuşi, care preia doar temporar masca esteticului, ca în cazul artei realismului socialist. Epocile anterioare, cu „dezordinea şi haosul" specifice lor, urmau să fie reformulate şi schimbate, „printr-o viaţă armonioasă, organizată după un plan artistic unic".

În schimb, ceea ce Virgil Nemoianu rezervă sferei secundarului este tocmai opusul unui câmp cultural organizat, recunoscând că literatura aduce cu sine o forţă divergentă şi perturbatoare, ba chiar o pulsiune înspre deconstrucţie, o dispoziţie emoţională şi estetică uneori reacţionară. Sau, în orice caz, o atitudine de rezistenţă în faţa oricărui control ideologic şi social abuziv.

Teorii etice cu fundamente estetice. A locui în interiorul literaturii

Invoc din nou aserţiunea metaforică din *O teorie a secundarului*, după care discursul literar ar fi un fel de „divinitate antropomorfică" pentru discursul cotidian. În aceeaşi linie de gândire, recentele reevaluări ale sferei studiilor literare pun în evidenţă diverse dezbateri în jurul rolului – de dincolo de estetic – antropologic al literaturii în viaţa cotidiană şi în societate. Direcţiile de cercetare îmbrăţişate de mai mulţi teoreticieni şi eseişti francezi, precum Jean-Marie Schaeffer, Marielle Macé şi William Marx, sau de filosofii americani Martha Nussbaum şi Stanley Cavell sunt relevante pentru o cotitură etică şi chiar ecologică în interiorul studiilor literare.

Dincolo de recenta pledoarie formulată de Nussbaum, în cartea sa *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities* (Nu de dragul profitului: De ce democraţia are nevoie de umanioare), din 2010, pentru rolul artelor liberale în formarea cetăţenilor democraţi, volumele ei mai timpurii *The Fragility of Goodness* (Fragilitatea binelui), din 1986, şi *Love's Knowledge* (Cunoaşterea prin iubire), din

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

1990, susţin cultivarea unor virtuţi, înclinaţii altruiste şi valori comunitare pe care etica le poate găsi în interiorul ficţiunii literare. De pildă, în tragedia *Antigona* sau în *The Golden Bowl* (Cupa de aur), de Henry James, sau în „poezia filosofică". De asemenea, prin abordarea hermeneutică a dialogurilor platonice *Banchetul* şi *Fedru*, Nussbaum ia drept repere dilemele etice ale unor personaje ca Socrate, Alcibiade şi Fedru, care se implică în poveşti de iubire pasionate, aflându-se totodată în căutarea înţelepciunii filosofice. Ei sunt, în interpretarea lui Nussbaum, deschişi înspre alteritate, înspre Ceilalţi, sunt dispuşi să-şi asume responsabilităţi faţă de semeni, ca şi faţă de valorile proximităţii, ale contingentului, toate acestea dobândindu-le printr-o „fuziune a vieţii cu argumentul raţional [filosofic]". Evident, naraţiunea filosofică a lui Nussbaum pare să-şi flexibilizeze strategiile stringent argumentative, raţionarea distanţată şi rece, pentru a lăsa loc artei retorice, persuasiunii stilistice şi, nu mai puţin, preocupărilor etice şi, în mod complementar, celor estetice.

Discursul filosofic ajunge să îşi dobândească o tuşă specifică de vulnerabilitate, menită să umanizeze modul aparent decorporalizat de a raţiona şi să se aventureze către „o fervent investigare a particularului" (Nussbaum 1990, p. 148: „intense scrutiny of particulars"). Mai mult, atunci când analizează tragedia greacă şi relevanţa filosofică a conflictului ei, Martha Nussbaum se concentrează asupra caracteristicilor poetice ale textului şi ale limbajului „metaforic şi emotiv" (Nussbaum 1986, p. 394: „metaphorical and emotive language"). Aşa se face că, departe de a dispărea, linia limpede a argumentului filosofic atinge un nou grad de accesibilitate, o senină „reţinere" şi distincţie, o tensiune conceptuală autoconţinută, precum şi o lucidă putere persuasivă.

Un alt filosof interesat de valenţele etice ale esteticului, americanul Stanley Cavell, recurge adeseori la hermeneutica literară pentru a argumenta valoarea a ceea ce el numeşte „procesul de recunoaştere, de acceptare", de „acknowledgment" al Celuilalt. Cavell ia drept reper evoluţia unor personaje shakespeariene, pe care le supune cu acurateţe analitică unei *close reading*, urmată de elaborarea unei teorii impregnate de scepticism ontologic şi hermeneutic. Interpretarea pe care o face tragediei *Regele Lear* este reprezentativă pentru valoarea etică pe care filosoful şi shakespearologul Cavell o atribuie scepticismului cognitiv. Procesul de a recunoaşte şi de a accepta doar – în loc de a cunoaşte fără rest, prin impunerea unei interpretări restrictive obiectului sau subiectului analizat – un anume „adevăr" despre Celălalt implică o abordare etică şi o deschidere generoasă faţă de alteritate şi de diferenţă. Exemplar e cazul lui Lear, care nu a recunoscut – de fapt, a eşuat tragic în această privinţă – adevărul sentimentelor Cordeliei faţă de el, pretinzându-i şi impunându-i acesteia o anume reacţie afectivă prestabilită:

> „Ni se întâmplă să credem că scepticismul ar trebui să însemne că nu putem şti dacă lumea există cu adevărat şi că, deci, probabil că ea nici nu există (concluzie pe care unii ajung să o admire şi alţii să se teamă de ea). Pe când, în fond, ceea ce scepticismul sugerează este că, de vreme ce nu putem şti dacă lumea există, prezenţa ei pentru noi nu poa-

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

te reprezenta o funcţie a cunoaşterii. Existenţa lumii trebuie să fie doar *acceptată*; după cum şi prezenţa altor conştiinţe şi universuri mentale trebuie să fie nu cunoscută, ci *recunoscută* ca atare" (Cavell 2003, p. 95)[2].

La fel ca în cazul lui Lear, pe care Cavell îl consideră exemplar pentru demonstraţia sa, evoluţia eroului tragic este impregnată de nevoia sa dictatorială de a cunoaşte fiecare gând şi emoţie a Cordeliei – altfel spus, de a-i anihila unicitatea, sinele, de a distruge orice alteritate şi diferenţă ontologică. Ceea ce Lear ar fi putut face, iar revelaţia sa e tardivă, este să îi recunoască Cordeliei îndreptăţirea de a exista, de a avea o identitate afectivă care să nu corespundă neapărat prescrierilor sale coercitive.

Putem, prin urmare, conchide că „recunoaşterea", acceptarea de ordin sceptic a lumii şi a alterităţii acesteia este, în scrierile lui Cavell, relevantă pentru modul în care interpretarea filosofică, în filiaţia hermeneuticii gadameriene, se situează de partea argumentelor aparent *secundare*. Acestea din urmă ajung să tulbure într-o anume măsură forţele principalului, să le opună rezistenţă, astfel încât să le zădărnicească modurile uneori abuzive şi aproape dictatoriale de cunoaştere, de luare în posesie cognitivă. Departe de a fi îndatorate vreunei perspective structuraliste sau poststructuraliste, scrierile lui Cavell îşi găsesc argumentele în textele unor Thoreau, Wordsworth, Poe, Ibsen, Emerson şi, desigur, Shakespeare. Metonimiile filosofice identificate de către Stanley Cavell în literatura acestora îl conduc înspre o „împlinire a locuirii" – în original, sintagma e „accomplishment of inhabitation"[3] –; adică, îi permit să îşi „locuiască" obiectul argumentării sale filosofice, iar nu să şi-l aproprie dinspre teorii predeterminate. Îl ajută să îşi lase argumentele libere, de parcă ar fi ele însele forme de viaţă, necapturate în interiorul vreunor graniţe interpretative. Filosofia morală a lui Cavell şi scepticismul său hermeneutic (în cadrul căruia a fi sceptic devine o atitudine etică, de recunoaştere a alterităţii ontologice) aduc în prim-plan valori estetice şi literare divergente. Ele au rolul de a contrabalansa principalul mod filosofic de a raţiona, care este deturnat de la traseul epistemologic

[2] Iată pasajul în original: „We think skepticism must mean that we cannot know the world exists, and hence that perhaps there isn't one (a conclusion some profess to admire and others to fear). Whereas what skepticism suggests is that since we cannot know the world exists, its presentness to us cannot be a function of knowing. The world is to be *accepted*; as the presentness of other minds is not to be known, but acknowledged". Cavell susţine aici existenţa unui anumit „adevăr al scepticismului", un „truth of skepticism", acesta fiind un concept etic fundamental al său, al cărui potenţial analitic este probat în capitolul *The Avoidance of Love*, din *Disowning Knowledge in Six Plays of Shakespeare*.

[3] În eseul său *Thinking of Emerson* din *The Senses of Walden*, Cavell afirmă că relaţia lui Emerson şi a lui Thoreau cu poezia este inerentă scrisului lor, ei fiind conştienţi că iau parte la un proces de scriitură continuă, de „împlinire a locuirii", a încorporării sensurilor existenţiale în şi prin poezia faptului de a scrie: „Emerson's and Thoreau's relation to poetry is inherently their interest in their own writing… I do mean their interest in what we may call their poems, but their interest in the fact that what they are building is writing, as it realizes itself daily under their hands, sentence by shunning sentence, the accomplishment of inhabitation, the making of it happen, the poetry of it" (Cavell 1981, p. 134).

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

prestabilit prin aceea că are parte, de astă dată, de „proximitatea poeziei"/ „the proximity of poetry"[4]. În locul distanţării şi al raţionării dezîntrupate, impersonale, Cavell preferă să îşi asume *locuirea* gândirii sale, deci îşi alege o formă de *a locui în* (în original: „the *inhabitation*") discursul său teoretic şi îşi rezervă dreptul de a recunoaşte, nu mai mult decât atât, existenţa autonomă a ceea ce e ireductibil la cunoaştere. Deci, în acord cu etica specifică scepticismului pe care îl profesează, îşi câştigă dreptul de *a nu poseda* cunoaşterea.

Tipuri „reacţionare". Secundarul şi antimodernul

Secundarul rămâne un concept marginal şi e de dorit să îşi asume marginalitatea şi flexibilitatea, de vreme ce el reverberează mai degrabă într-o constelaţie de nuanţe, tatonări, ajustări conceptuale decât în proclamaţii ideologice. Prin sfera de semnificaţii textuale şi metatextuale puse în joc, conceptul dinamic de secundar poate fi invocat în sprijinul unei pledoarii pentru singularitatea, „recalcitranţa", subiectivitatea specifice literarului, ca şi pentru textualitatea şi contingenţa literaturii, într-o vreme în care metodele cantitative de analiză digitală transpun textele literare în grafice şi hărţi dezîntrupate. Rolul pulsiunilor secundare în literatură este de a-i restaura acesteia propria condiţie şi îndreptăţire de a fi, de a o reda propriei materialităţi, fluxului imanent al textualităţii. Dacă este să amintim din nou interpretarea pe care Martha Nussbaum o dă Antigonei, în cartea sa *Fragility of Goodness,* e ca şi când cetatea lui Creon, aparent etanşă, autosuficientă, ar fi nevoită să se deschidă încă o dată înspre valorile comunitare, înspre „dreptatea" imperfectă a Antigonei, deci către o experienţă etică cu fundament estetic.

Traseul subversiv al secundarului ia masca anamorfotică a „imperfecţiunii" şi a „înfrângerii", devenite concepte metaforice, dar nu mai puţin operaţionale pentru analiza culturală. Literatura – un versant al imaginaţiei estetice – ar fi tocmai „ştiinţa sau disciplina imperfecţiunii şi a înfrângerii" (Nemoianu 2006, p. 3). Un fenomen care ţine de secundar şi de subsidiaritate culturală este, de pildă, romantismul secund, numit, în versiunea sa central-europeană, „Biedermeier".

Literatura Biedermeier este în consonanţă cu atitudini, cu mentalităţi şi cu strategii imaginare şi stilistice ale „temperanţei". Nemoianu depistează un etos al imperfecţiunii, care funcţiona, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca „substitut relativ satisfăcător al coerenţei şi organicităţii" (Nemoianu 2013, p. 570). Interesant e modul în care teoreticianul secundarului identifică, în discursurile culturale şi în opţiunile estetice ale epocii începutului de secol al XIX-lea, atât o formă de rezistenţă în faţa „atacului virulent al modernităţii", cât şi o conciliere şi o soluţie de a absorbi şi de a tempera schimbările. A recurge la o doză de imperfecţiune acceptată şi la o anume „relativizare reciprocă" a atitudinilor faţă cu modernitatea înseamnă pentru Nemoianu o atitudine pragmatică de conservare a valorii, de activare a tra-

[4] Analizând interesul lui Cavell pentru literatură şi pentru muzică, precum şi viziunea lui Arthur Danto asupra artei, teoreticianul literar Gerald L. Bruns susţine că teoriile lor interpretative recunosc o „proximitate a poeziei" („proximity of poetry") (Bruns 1999, p. 147–163).

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

diţiei. Mai mult, relectura unor autori din perioada modernităţii timpurii ar putea oferi soluţii de a depăşi falsele mituri şi abordări superficiale ale multiculturalismului contemporan. Epoca Biedermeier înţelegea să facă faţă transferului de valori specific modernităţii prin câteva atitudini discursive temperate, conciliante, din sfera secundarului. Între acestea, două încorporează şi amplifică forţa esteticului: „capacitatea şi dorinţa de a folosi frumosul ca vehicul epistemologic şi retoricile literare ca proceduri de comprimare şi ambalare a cunoaşterii".

Adepţii secundarului, ai temperanţei şi ai imperfecţiunii găsesc în imaginarul şi în discursul literar argumente şi soluţii pentru a contracara sau cel puţin pentru a „ambala" şi a domestici avalanşa principalului, cu prescripţiile lui ideologice şi cu excesele lui doctrinare. Ei au, precum „antimodernii" lui Antoine Compagnon, un mod ambivalent de a se raporta, *à contrecoeur*, la ce înseamnă a fi modern. Ei ar fi, ca printr-o fatalitate ironică, „adevăraţii moderni, cei care nu se mai lasă înşelaţi" (Compagnon 2008, p. 12), căci nu se mai complac în iluzii cu privire la modernitate. Nu mai puţin, ei s-ar putea revendica de la familia spirituală a adepţilor Retoricii, aşa cum îi înţelegea Jean Paulhan, ca reprezentanţi ai rezistenţei în faţa „Terorii" progresist-avangardiste în literatură. Secundaritate, restaurarea retoricii, antimodernitate – tot atâtea formule de a reveni la estetica literară, privind-o printr-un *ochean întors* către nucleul ei tot mai fragil, către argumentele ei aparent „reacţionare", dar în fond ireductibile la terori şi conformisme ideologice.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bruns 1999 = Gerald L. Bruns, *Tragic Thoughts at the End of Philosophy. Language, Literature, and Ethical Theory*, Evanston Ill., Northwestern University Press, 1999.

Cavell 1979 = Stanley Cavell, *The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy*, Oxford–New York, Oxford University Press, 1979.

Cavell 1981 = Stanley Cavell, *The Senses of Walden.* An Expanded Edition, San Francisco, North Point Press, 1981.

Cavell 2003 = Stanley Cavell, *Disowning Knowledge in Seven Plays of Shakespeare.* Updated edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Compagnon 2008 = Antoine Compagnon, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*. Traducere din limba franceză de Irina Mavrodin şi Adina Diniţoiu. Prefaţă de Mircea Martin, Bucureşti, Editura Art, 2008.

Geertz 1988 = Clifford Geertz, *Works and Lives. The Anthropologist as Author*, Stanford, Stanford University Press, 1988.

Groys 2011 = Boris Groys, *The Total Art of Stalinism. Avant-Grade, Aesthetic Dictatorship, and Beyond*. Translated from German by Charles Rougle, London–New York, Verso, 2011.

Groys 2007 = Boris Groys, *Stalin – opera de artă totală. Cultura scindată din Uniunea Sovietică*. Traducere de Eugenia Bojoga şi George State, Cluj, Idea Design&Print, 2007.

Nemoianu 1989 = Virgil Nemoianu, *A Theory of the Secondary: Literature, Progress, and Reaction*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1989.

Nemoianu 1997 = Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului. Literatură, progres şi reacţiune*. În româneşte de Livia Szász Câmpeanu, Bucureşti, Editura Univers, 1997.

Nemoianu 2006 = Virgil Nemoianu, *Imperfection and Defeat. The Role of Aesthetic Imagination in Human Society*, Budapest, Central European University Press, 2006.

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)

Nemoianu 2010 = Virgil Nemoianu, *Postmodernism and Cultural identities: Conflicts and Coexistence*, Washington (DC), Catholic University of America Press, 2010.
Nemoianu 2011 = Virgil Nemoianu, *Postmodernismul şi identităţile culturale. Conflicte şi coexistenţă*. Traducere din engleză de Laura Carmen Cuţitaru. Postfaţă de Codrin Liviu Cuţitaru, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2011.
Nemoianu 2013 = Virgil Nemoianu, *Triumful imperfecţiunii. Vârsta de argint a temperanţei socio-culturale în Europa. 1815–1848*. Traducere de Carmen-Veronica Borbély, în Virgil Nemoianu, *Opere*, 2. *Trilogia romantismului*, Bucureşti, Editura Spandugino, 2013.
Nussbaum 1986 = Martha C. Nussbaum, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosoph*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
Nussbaum 1990 = Martha C. Nussbaum, *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*, New York–Oxford, Oxford University Press, 1990.
Nussbaum 2010 = Martha C. Nussbaum, *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, Princeton, Princeton University Press, 2010.
Ranciére 2012 = Jacques Rancière, *Împărtăşirea sensibilului. Estetică şi politică*. Traducere şi notă introductivă de Ciprian Mihali, Cluj, Idea Design&Print, 2012.
Rorty 1978 = Richard Rorty, *Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida*, în „New Literary History", X, 1978, nr. 1, p. 141–160.
Serres 1982a = Michel Serres, *Genèse*, Paris, Grasset, 1982.
Serres 1982b = Michel Serres, *Hermes: Literature, Science, Philosophy* (eds. Josué V. Harari and David F. Bell), Baltimore–London, The John Hopkins University Press, 1982.

TURNING AROUND THE "SPYGLASS" OF LITERARY THEORY: VIRGIL NEMOIANU
(*Abstract*)

The study argues that concepts such as *the secondary* and *the ethos of imperfection* (Virgil Nemoianu) have an interpretative relevance for the so-called "Literary Turn" in the field of humanities. The literary hermeneutics is revalued through its ethical and even "ecological" role within the humanities, as it activates a centripetal force and a specific divergent power to be found in the literariness and in the sphere of aesthetic values in general. The secundary impulses of literary textuality become a necessary counterpart to the false myths of contemporary multiculturalism, as well as an "anti-modern" (Antoine Compagnon) reaction towards any ideological hegemony that tends to subdue the "liveness" of literature.

Cuvinte-cheie: *secundarul, cotitura/mutaţia literară, etosul imperfecţiunii, antimodern, Virgil Nemoianu*.
Keywords: *the secondary, the Literary Turn, the ethos of imperfection, anti-modern, Virgil Nemoianu*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
laura.pav12@yahoo.com

BDD-A22935 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:12 UTC)